

**ШҮҮХИЙН ШИНЖЭЭЧИЙН ДҮГНЭЛТ, ТҮҮНИЙГ ҮНЭЛЭХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ:
ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА**

(Харьцуулсан судалгаа)

*Б.Буянзаяа, Г.Билгээ,
П.Уранчимэг, Ц.Ариунаа, Б.Туул*

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ

ШҮҮХИЙН ШИНЖЭЭЧИЙН ДҮГНЭЛТ, ТҮҮНИЙГ ҮНЭЛЭХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ:
ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

1.Оросын Холбооны Улс

1.1.Эрх зүйн орчин

1.2.Шүүхийн шинжээч, түүнийг томилох

1.3.Шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг нотлох баримтын түвшинд үнэлэх

2.Бүгд Найрамдах Франц Улс

2.1.Эрх зүйн орчин

2.2.Шүүхийн шинжээч, түүнийг томилох

2.3.Шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг нотлох баримтын түвшинд үнэлэх

3.Бүгд Найрамдах Эстони Улс

3.1.Эрх зүйн орчин

3.2.Шүүхийн шинжээч, түүнийг томилох

3.3.Шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг нотлох баримтын түвшинд үнэлэх

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УДИРТГАЛ

Судалгааны захиалгын дагуу “Шүүхийн шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг үнэлэх эрх зүйн зохицуулалт: гадаадын зарим орны туршлага” сэдэвт харьцуулсан судалгааг Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго: Шүүхийн шинжээчийн дүгнэлтийг хэрхэн үнэлдэг талаарх гадаадын зарим орны туршлагыг эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд судлах.

Хамрах хүрээ: Судалгаанд Оросын Холбооны Улс, Бүгд Найрамдах Франц Улс, Бүгд Найрамдах Эстони Улсын холбогдох эрх зүйн орчны хүрээнд шүүхийн шинжилгээтэй холбоотой харилцааг хэрхэн зохицуулдаг, шүүхийн шинжээч гэж хэн бэ, түүнийг хэрхэн томилдог, шинжээчийн дүгнэлт болон түүнийг нотлох баримтын түвшинд хэрхэн үнэлдэг талаарх асуудлуудыг судлав.

Судалгааны бүтэц: Судалгааг ОХУ, Франц, Эстони улсуудын туршлагын хүрээнд: 1) шүүхийн шинжилгээний эрх зүйн орчин; 2) шүүхийн шинжээч, түүнийг томилох; 3) шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг нотлох баримтын түвшинд үнэлэх гэсэн бүтэцтэйгээр гүйцэтгэв.

Түлхүүр үг: шүүхийн шинжилгээ, шинжээч, шинжээчийн дүгнэлт, шинжээчийг дүгнэлтийг үнэлэх, нотлох баримт.

Key word: forensic examination, expert opinion, expert, officially certified expert, evidence.

Ключевые слова: обоснованность заключения эксперта, категорические выводы, вероятностные выводы, доказательственное значение вывода эксперта, достоверное доказательство.

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

2009 оны 12 дугаар сарын 03-ны өдөр Улсын Их Хурлаас Шүүхийн шинжилгээний тухай хууль батлагдсанаар шүүхийн шинжилгээ хийх, дүгнэлт гаргах процессыг бие даасан хуулиар зохицуулах болсон. Шүүхийн шинжилгээний тухай хууль¹²¹ батлагдсанаас хойш түүнд нийт 6 удаа, давхардсан тоогоор 40 гаруй зүйл, хэсэг, заалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулжээ. Мөн эрүү иргэн, захиргаа ба зөрчлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиудаар шинжээчийн дүгнэлтийн нотлох баримтын хувьд хэрхэн авч үзэхийг зохицуулж байна.

Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050¹²² Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт “шүүхийн шинжилгээний эрх зүйн орчныг нийгмийн хөгжлийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн боловсронгуй болгох, салбарын үйл ажиллагаанд шинжлэх ухааны өндөр түвшний технологийг нэвтрүүлэх бүтэц, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгож, судалгаа, шинжилгээний баазыг бэхжүүлэх, байгууллагын техник, тоног төхөөрөмж болон хүний нөөцийн чадамжийг дээшлүүлэх” зорилтот арга хэмжээнүүдийг төлөвлөсөн.

Түүнчлэн Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэлийн¹²³ 57-д “хүн амын тоо, нягтрал, гэмт хэргийн гаралт, шүүхийн шинжилгээний хэрэгцээ, цар хүрээ, шинэ төрлийн болон тусгай шинжилгээний шаардлага зэргийг харгалзан шүүхийн шинжилгээний байгууллагын тогтолцоог өөрчилж, бүтэц, бүрэлдэхүүнийг нэмэгдүүлэн эрх зүйн статусыг тодорхой болгох, шинэ төрлийн шинжилгээний зохицуулалт,

¹²¹ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2010 оны №2.

¹²² Улсын Их Хурлын 2020 оны 54 дүгээр тогтоолын хавсралт, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2020 оны №25,

¹²³ Улсын Их Хурлын 2021 оны 12 дугаар тогтоолын хавсралт, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2021 оны №11

итгэмжилсэн шинжээчийн эрх зүйн орчин, шүүхийн шинжилгээ хийх үндэслэл, журам, шинжилгээний онцлог, зарим төрлийн хохиролд үнэлгээ тогтоохтой холбоотой зохицуулалтыг бий болгох “зорилтыг дэвшүүлсэн.

Улсын Их Хурлын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн ¹²⁴ 4.3.7-д “Шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагаанд судалгаа, техник, технологийн ололтыг нэвтрүүлж, шүүхийн шинжилгээний байгууллагын бие даасан, хараат бус байдлыг хангана” гэж заасан байна.

Эдгээр үндэслэл, шаардлагад тулгуурлан 2022 оны 03 дугаар сарын 11-ний өдөр Монгол Улсын Засгийн газраас Шүүхийн шинжилгээний тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон уг хуулийн төсөлтэй холбогдуулан боловсруулсан бусад хуулийн төслүүдийг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн.

Иймд захиалагчаас ирүүлсэн захиалгыг удирдлага болгон шүүхийн шинжээчийн эрх зүйн орчин, шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг шүүхэд нотлох баримтын түвшинд хэрхэн үнэлж байгаа талаар эрх зүйн орчны хүрээнд судлан танилцуулж байна.

Эрх зүйн орчны хувьд, судалгаанд авагдсан улсуудаас *Оросын Холбооны Улс (ОХУ)*-д “ОХУ-ын төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны тухай” (Закон о государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации) хуулиар, *Франц Улсад* “Шүүхийн шинжээчдийн тухай” (Loi n° 71-498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires) хуулиар, *Эстони Улсад* “Шүүхийн шинжилгээний тухай” (Forensic Examination Act) хуулиар шүүхийн шинжээчийн эрх зүйн орчныг тодорхойлж өгсөн байна.

ОХУ-ын Төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны тухай хуулиар иргэний, захиргааны болон эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэслэл, зохион байгуулалтын зарчим, үндсэн чиглэлийг тодорхойлдог.

Эстони Улсын Шүүхийн шинжилгээний тухай хуулиар шүүхийн шинжээч, шүүхийн шинжилгээний байгууллага, албан ёсоор баталгаажсан шинжээчийн эрх зүйн байдал, эрүү, иргэний болон захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, хөнгөн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны шинжээчийн эрх зүйн байдлыг тогтоохтой холбоотой асуудлыг зохицуулдаг байна.

Франц Улсын Шүүхийн шинжээчдийн тухай хууль нь шүүхийн шинжээчийг давж заалдах шатны шүүхийн жагсаалтад оруулах болон улсын хэмжээн дэх үндэсний жагсаалтад бүртгэх, бүртгэлийг сунгах, шинжээчийг эгүүлэн татах, огцруулах, сахилгын шийтгэл ногдуулах, шинжээчийн буруутай үйлдлээс гарсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулдаг байна.

Эдгээр улсуудад дээрх хуулиудаас гадна Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай болон бусад холбогдох хуулиудаар шүүхийн шинжээч, түүнтэй холбоотой асуудлуудыг зохицуулдаг байна.

Шүүхийн шинжээч, түүнийг томилох тухайд, ОХУ-ын төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны тухай хуульд зааснаар “Төрийн шүүхийн шинжээч нь албан үүргийнхээ хүрээнд шүүхийн шинжилгээ хийдэг төрийн шүүхийн шинжилгээний байгууллагын аттестатчилалд хамрагдсан ажилтан байна” гэж тодорхойлсон байна. Мөн процессын хуулиудад тодорхойлсныг нэгтгэвэл шинжээч нь хуульд заасан журмын дагуу томилогдож,

¹²⁴ Улсын Их Хурлын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолын хавсралт, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2020 оны №38.

тодорхой хэргийн нөхцөл, асуудлыг тодруулах зорилгоор шинжилгээ хийж, дүгнэлт гаргах үүрэг хүлээсэн тусгай мэдлэгтэй этгээд байна” гэжээ.

Шинжээч томилох асуудлыг тухайн хэргийн нөхцөл байдалд үндэслэн шүүх, мөрдөн байцаагч, байцаагч шийдвэрлэнэ. Тухайлбал, шинжээчийг иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зөвхөн шүүх, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шүүх, мөрдөн байцаагч, байцаагч томилно.

Эстони Улсын Шүүхийн шинжилгээний тухай хуульд “*Шинжээч* гэж шүүхийн шинжилгээний чиглэлээр мэргэшсэн, судалгаа шинжилгээ хийх чадвартай хууль тогтоомжид заасан эрх зүйн болон эрх зүйн бус мэргэжилтэй этгээдийг хэлнэ” гээд шинжээчид дараах хүмүүсийг хамааруулж үзсэн байна. Үүнд, шүүхээс томилогдсон шинжээч, албан ёсны гэрчилгээтэй, баталгаажсан шинжээч, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж буй байгууллагаас томилогдсон бусад хүмүүс хамаарна.

Франц Улсын Шүүхийн шинжээчдийн тухай хуульд “*Шүүхийн шинжээч* гэдэг нь шүүгчид хэрэг маргаануудыг шийдвэрлэх, шийдвэр гаргахад шаардлагатай техникийн болон нарийн мэргэжлийн дүгнэлт өгөх үүрэг бүхий тухайн салбартаа хүлээн зөвшөөрөгдсөн мэргэжилтнийг хэлнэ” гэж тодорхойлжээ. Шинжээчтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг иргэний ба эргүүгийн процессын хуулиудад тусгаж өгсөн байдаг.

Судалгаанд авагдсан 3 улсын хувьд шүүхийн шинжилгээ хийх шинжээчийг шүүх томилдог боловч зарим ялгаатай болон онцлох зохицуулалт байна. Тухайлбал, ОХУ-ын хувьд шүүхийн шинжилгээг шинжээчдийн комисс томилон хийлгэж болно. Комисст 2-оос доошгүй ижил, эсхүл өөр мэргэжлийн шинжээч байна.

Франц Улсын хувьд шүүхээс тухайн асуудалд тохирох шинжээчийг томилох боловч илүү нарийн мэргэжлийн шинжээчийн хэрэгцээ, шаардлага гарвал талууд тохиролцон шинжээчийг солих хүсэлтийг шүүгчид гаргаж болно.

Эстони Улсын хувьд шүүхээс шинжээчийг томилохоос гадна шүүхийн өмнөх шатны эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шинжээчийг цагдаа (мөрдөн байцаах байгууллага), эсхүл прокуророос томилж болдог байна.

Шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг нотлох баримтын түвшинд үнэлэх тухайд, судалгаанд авагдсан улсуудын хувьд шинжээчийн дүгнэлт гэх ойлголтыг дараах байдлаар тодорхойлжээ. Тухайлбал,

ОХУ-д шинжээчийн дүгнэлт гэдгийг “шинжээч нь шүүхийн шинжилгээний явц, түүний үндсэн дээр шүүхээс тавьсан асуултын хариулт, дүгнэлтийг агуулсан бичмэл баримт бичиг байна” гэжээ.

Эстони Улсад шинжээчийн дүгнэлт гэдэг нь “үйл, баримтын нотолгоотой холбоотой үндэслэл болон учир шалтгааныг илэрхийлсэн шинжээчийн баримт бичиг бөгөөд энэ нь шинжилгээний тайлан хэлбэртэй байна” гэж тодорхойлсон байна. Франц Улсын хувьд шинжээчийн дүгнэлт нь шүүхийн шийдвэр гаргалтад нөлөөлөх хууль зүйн үр дагаварт хүргэхүйц чиглүүлэх дүгнэлт, зөвлөмжтэй байж болохгүй.

Шүүхийн шинжилгээ нь тодорхой хэргийн нотлох нөхцөл байдлыг тогтооход туслах үндсэн үүргийнхээ хувьд шинжээчийг томилсон субъектын тавьсан асуултад үндэслэлтэй, бодитой дүгнэлт өгөх явдал юм. Шинжээчийн дүгнэлт нь бусад бүх нотлох баримтуудын нэгэн адил урьдчилан “хөтөлбөргүй үнэн” гэж тогтоохгүй.

Шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлэх нь юуны өмнө шүүхийн шинжээчийг томилох, цаашлаад шүүхийн шинжилгээ хийх, шинжээчийн дүгнэлт гаргах, шүүх хуралдаанаар шинжээчийн дүгнэлтийг сонсох, асуулт асуухдаа хуульд заасан журмыг дагаж мөрдөж байгаа эсэхийг шалгах цогц үйл явц байна.

Шүүх тухайн хэрэг маргааны хүрээнд шинжээчийн дүгнэлтийг хүлээн авч танилцан, олон талаас нь харж зөвлөлдөх боловч шийдвэрийг гаргахдаа зөвхөн шинжээчийн дүгнэлтээр хязгаарлагдахгүйгээр хэрэг хянан шийдвэрлэх үйл ажиллагааны явцад цугларсан бүх нотлох баримтуудыг судлан үнэлж *өөрийн дотоод итгэл үнэмшилээрээ* шийдвэр гаргахыг процессын хуулиудад тодорхойлсон байна.

ОХУ-д захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлэхийн тулд тухайн шинжилгээ хийсэн шинжлэх ухаан, урлаг, гар урлал, технологийн чиглэлээр мэдлэгтэй мэргэжилтнийг татан оролцуулж болно. Тэрээр шинжээчийн дүгнэлтийг шинжлэх ухааны арга зүй, хуулиар зохицуулсан журамд нийцсэн эсэхийг судлах буюу өөрийн дүгнэлтийг гаргана.

Харин *Эстони Улсад* нотлох баримтыг үнэлэхийн тулд нэмэлт нотлох баримт цуглуулах шаардлагатай бол шүүх хуралдаанд оролцогчдод мэдэгдэж шүүхийн шийдвэрээр зохион байгуулдаг.

Шүүх шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлж дуусаад дараах шийдвэрүүдийн аль нэгийг гаргана. Үүнд:

- шинжээчийн дүгнэлт нь бүрэн, үндэслэлтэй бол түүнийг шүүхийн шийдвэрийн үндэслэлд оруулах;
- шинжээчийн дүгнэлт нь тодорхой бус, бүрэн бус гэж үзвэл нэмэлт шинжилгээ хийлгэх;
- шинжээчийн дүгнэлтийн үнэн, зөв эсэхэд эргэлзвэл дахин шинжээч томилох.

Мөн шүүх шинжээчийн дүгнэлттэй санал нийлээгүй, дахин шинжилгээ хийлгэхгүйгээр бусад нотлох баримтад үндэслэн хэргийг хянан шийдвэрлэж болно.

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

ШИНЖЭЭЧИЙН ДҮГНЭЛТ, ТҮҮНИЙГ ҮНЭЛЭХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ: ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

Нэг. ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛС

1.1. Эрх зүйн орчин

Оросын Холбооны Улс (ОХУ)-д шүүхийн шинжилгээтэй холбоотой эрх зүйн үндсэн харилцааг 2001 онд батлагдсан **ОХУ-ын төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны тухай хуулиар** (Закон о государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации) зохицуулж байна. Энэ хууль нь тус улсад иргэний, захиргааны болон эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэслэл, зохион байгуулалтын зарчим, үндсэн чиглэлийг тодорхойлдог.

Шүүхийн шинжилгээний талаар ОХУ-ын төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны тухай хуулиас гадна дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна. Үүнд:

- Арбитрын хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (цаашид “Арбитрын ХШХШтХ”) (Арбитражный процессуальный кодекс);
- Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (цаашид “Захиргааны ХШХШтХ”) (Кодекс административного судопроизводства¹²⁵);
- Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (цаашид “Иргэний ХШХШтХ”) (Гражданский процессуальный кодекс¹²⁶);
- Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (цаашид “Эрүүгийн ХШХШтХ”) (Уголовно-процессуальный кодекс¹²⁷);
- бусад хууль, ОХУ-ын Ерөнхийлөгч, ОХУ-ын Засгийн газар болон шүүхийн шинжилгээ хийх чиг үүрэг бүхий холбооны гүйцэтгэх байгууллагуудаас гаргасан эрх зүйн хэм хэмжээний актууд хамаарна.

Энэхүү судалгаанд дээрх процессын хуулиудаас Арбитрын ХШХШтХ-иас бусад захиргаа, иргэн болон эрүүгийн процессын хуулиуд, ОХУ-ын төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны тухай хуулийн (цаашид “ТШШҮАтХ”) хүрээнд авч үзсэн болно.

ТШШҮАтХ-д зааснаар *шүүхийн шинжилгээ* (судебная экспертиза) гэж тус улсын хууль тогтоомжийн дагуу шинжлэх ухаан, технологи, урлаг, соёлын чиглэлээр тусгай мэдлэг шаардагдах асуудлаар судалгаа хийх, шинжээчийн дүгнэлт гаргах зэрэг үйл ажиллагааг ойлгоно. (ТШШҮАтХ-ийн §5)

Шүүхийн шинжилгээ хийх үндэслэл нь шүүх, хэрэг бүртгэх байгууллага, хэрэг бүртгэлт явуулж байгаа этгээд, мөрдөн байцаагч, байцаагч, прокурорын гаргасан шийдвэр байна.

Төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны үүрэг нь шинжлэх ухаан, технологи, урлаг, соёлын чиглэлээр тусгай мэдлэг шаардсан асуудлыг шийдвэрлэх замаар шүүх, хэрэг бүртгэх байгууллага, хэрэг бүртгэлт явуулж байгаа этгээд, мөрдөн байцаагч, байцаагч тодорхой хэргийн нотлох нөхцөл байдлыг тогтооход туслах явдал юм. (ТШШҮАтХ-ийн §2)

Шүүхийн шинжилгээг зохион байгуулах, хийх зорилгоор байгуулагдсан холбооны улсын эрх бүхий байгууллагууд, ОХУ-ын бүрэлдэхүүн улсуудын гүйцэтгэх засаглалын тусгай байгууллагууд нь *төрийн шүүхийн шинжилгээний байгууллагууд* (государственное судебно-экспертное учреждение) байна. (ТШШҮАтХ-ийн §11)

1.2. Шүүхийн шинжээч, түүнийг томилох

Төрийн шүүхийн шинжээч (государственный судебный эксперт) нь албан ажлын хүрээнд шүүхийн шинжилгээ хийдэг төрийн шүүхийн шинжилгээний байгууллагын аттестатчилалд хамрагдсан ажилтан байдаг. (ТШШҮАтХ-ийн §12) Энэ нь ОХУ-ын төрийн шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны тухай хуульд тодорхойлсон тодорхойлолт юм.

Энэ хуулиас гадна иргэний процессын хуулиас бусад процессын хуулиудад “шинжээч” хэмээх нэр томъёог мөн тодорхойлж өгсөн байна. Эдгээр тодорхойлолтуудыг нэгтгэвэл, шинжээч нь хуульд заасан журмын дагуу томилогдож, тодорхой хэргийн нөхцөл, асуудлыг

¹²⁵ “Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации” от 08.03.2015 N 21-ФЗ (ред. от 30.12.2021, с изм. от 13.01.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 10.01.2022).

¹²⁶ “Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации” от 14.11.2002 N 138-ФЗ (ред. от 30.12.2021, с изм. от 10.03.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.02.2022).

¹²⁷ “Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации” от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 25.03.2022).

тодруулах зорилгоор шинжилгээ хийж, дүгнэлт гаргах үүрэг хүлээсэн тусгай мэдлэгтэй этгээд байна. (Захиргааны ХШХШТХ-ийн §49.1; Эрүүгийн ХШХШТХ-ийн §200)

Мөн шүүхийн шинжилгээг шинжээчдийн комисс томилж хийлгэж болно. Комисст 2-оос доошгүй ижил, эсхүл өөр мэргэжлийн шинжээч байна. Комиссын шинжээчид судалгаагаа бие даан хийж, өөрийн биеэр болон бусад шинжээчдийн гаргасан үр дүнг үнэлж, шүүхээс тавьсан асуултад дүгнэлт гаргана. (ТШШҮАТХ-ийн §21; Захиргааны ХШХШТХ-ийн §80; Иргэний ХШХШТХ-ийн §83; Эрүүгийн ХШХШТХ-ийн §200)

Шинжээч томилох асуудлыг тухайн хэргийн нөхцөл байдалд үндэслэн шүүх, мөрдөн байцаагч, байцаагч шийдвэрлэнэ. Тухайлбал, шинжээчийг иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зөвхөн шүүх (Иргэний ХШХШТХ-ийн §79.1, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шүүх, мөрдөн байцаагч, байцаагч томилно (Эрүүгийн ХШХШТХ-ийн §195).

Эрүүгийн ХШХШТХ-ийн 196 дугаар зүйлд зааснаар дор дурдсан асуудлыг тогтоохын тулд шүүхийн шинжилгээ заавал хийлгэнэ. Үүнд:

- 1) үхлийн шалтгааныг;
- 2) эрүүл мэндэд учирсан хохирлын шинж чанар, зэргийг;
- 3) яллагдагч, сэжигтний эрүүл ухаан, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлоо бие даан хамгаалах чадварт эргэлзэж байгаа тохиолдолд түүний сэтгэцийн, эсхүл биеийн байдлыг;
- 4) хохирогчийн эрүүгийн хэрэгт хамааралтай нөхцөл байдлыг зөв ойлгож, мэдүүлэг өгөх чадварт эргэлзэх үед эрүүгийн хэрэгт чухал ач холбогдолтой нөхцөл байдлыг зөв ойлгож, мэдүүлэг өгөх чадварт эргэлзэж байгаа тохиолдолд сэтгэцийн, эсхүл биеийн байдлыг;
- 5) сэжигтэн, яллагдагч, хохирогчийн нас нь эрүүгийн хэрэгт чухал ач холбогдолтой, түүний насыг баталгаажуулсан баримт бичиг байхгүй, эсхүл эргэлзээтэй байгаа тохиолдолд тэдний насыг.

Шинжээч (шинжээчдийн комисс)-ийн үүргүүдийн нэг бол түүнийг томилсон субъектүүдээс тавьсан асуултад үндэслэлтэй, бодитой дүгнэлт өгөх явдал юм. (ТШШҮАТХ-ийн §16) Шинжээч хараат бус байж бусад этгээдээс хамааралгүйгээр тусгай мэдлэгээ ашиглаж гүйцэтгэсэн судалгааны үр дүнд үндэслэн дүгнэлт гаргана. Шинжээчид нөлөөлсөн гэм буруутай этгээдэд хуулийн хариуцлага хүлээлгэнэ. (ТШШҮАТХ-ийн §7)

Шинжээч нь шүүхийн шинжилгээг бодитой, шинжлэх ухаан, практикийн үндсэн дээр, холбогдох мэргэжлийн хүрээнд, цогц, бүрэн хэмжээгээр явуулах **зарчмыг** баримтална. (ТШШҮАТХ-ийн §8)

1.3. Шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг нотлох баримтын түвшинд үнэлэх

ТШШҮАТХ-д зааснаар шинжээч (шинжээчдийн комисс) нь шүүхийн шинжилгээний явц, түүний үндсэн дээр шүүхээс тавьсан асуултын хариулт, дүгнэлтийг агуулсан бичмэл баримт бичиг болох **шинжээчийн дүгнэлтэд** (заклучение эксперта) тусгаж, гарын үсэг зурж, байгууллагын тэмдэг дарж баталгаажуулдаг. (ТШШҮАТХ-ийн §9; 25)

Шүүхэд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нотлох баримтуудын нэг болох шинжээчийн дүгнэлт (Захиргааны ХШХШТХ-ийн §59.2; Иргэний ХШХШТХ-ийн §55.1; Эрүүгийн ХШХШТХ-ийн §74.2) нь шинжлэх ухаан, практик мэдээлэлд үндэслэн гаргасан бөгөөд түүний үндэслэлтэй, найдвартай байдлыг шалгах боломжтой байх ёстой. (ТШШҮАТХ-ийн §8) Иймд шинжээчийн дүгнэлтийг харуулсан баримт бичиг, материалыг түүнд хавсаргах ба

материалууд нь түүний салшгүй хэсэг байна. (ТШШҮАтХ-ийн §25; Захиргааны ХШХШтХ-ийн §82.3; Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн §204.3)

Шинжээчийн дүгнэлтэд дараах зүйлүүдийг тусгана. (ТШШҮАтХ-ийн §25; Захиргааны ХШХШтХ-ийн §82.2; Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн §204.1) Үүнд:

- шүүхийн шинжилгээ хийсэн газар, цаг;
- шүүхийн шинжилгээний хийх үндэслэл;
- шүүхийн шинжилгээний хийлгэхээр томилсон байгууллага, албан тушаалтны тухай мэдээлэл;
- дүгнэлт гаргах шүүхийн шинжилгээний байгууллага болон шинжээчийн тухай мэдээлэл;
- санаатайгаар худал дүгнэлт гаргасан тохиолдолд хуулийн хариуцлага хүлээх талаар анхааруулга;
- шинжээч (шинжээчдийн комисс)-д тавьсан асуулт;
- шүүхийн шинжилгээ хийлгэхээр шинжээчид ирүүлсэн шинжилгээний объект, хэргийн материал;
- шүүхийн шинжилгээнд оролцогчдын талаарх мэдээлэл;
- шүүхийн шинжилгээнд ашигласан арга, шинжилгээний агуулга, үр дүн;
- тавьсан асуултын талаар шинжилгээний үр дүн, түүний үндэслэл, гарсан дүгнэлт.

Шинжээч нь шүүхийн шинжилгээний явцад шүүхээс тавьсан асуултаас өөр тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэхэд чухал ач холбогдолтой нөхцөл байдлыг шинээр олж тогтоосон бол тэрхүү шинэ нөхцөл байдлын талаарх дүгнэлтийг өөрийн дүгнэлтэд оруулах эрхтэй. (Захиргааны ХШХШтХ-ийн §82.4; Иргэний ХШХШтХ-ийн §86.2; Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн §204.2)

Шинжээчийн дүгнэлт хангалтгүй, бүрэн гүйцэд бус гэж үзвэл *нэмэлт шинжилгээ* хийлгүүлэхээр тухайн шинжээчид, эсхүл өөр шинжээчид даалгаж болно. Харин шинжээчийн дүгнэлтийн үнэн зөв, үндэслэлтэй эсэхэд эргэлзэж байгаа бол *давтан шинжилгээ* хийлгүүлэхээр өөр шинжээчид (шинжээчдийн комисс)-т даалгаж болно. (ТШШҮАтХ-ийн §20)

Шинжээчийн дүгнэлт нь бусад бүх нотлох баримтуудын нэгэн адил урьдаас “хөтөлбөргүй үнэн” гэж тогтоох хүчин чадалгүй. (Захиргааны ХШХШтХ-ийн §84.2; Иргэний ХШХШтХ-ийн §67.2; Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн §17.2)

Шүүх зөвхөн хэргийг хянан шийдвэрлэхэд чухал ач холбогдолтой нотлох баримтыг хүлээн авна. (Захиргааны ХШХШтХ-ийн §60; Иргэний ХШХШтХ-ийн §59) ОХУ-ын хуулийг зөрчиж олж авсан нотлох баримт нь хууль зүйн хүчингүй бөгөөд шүүхийн шийдвэр гаргах үндэслэл болохгүй. (Захиргааны ХШХШтХ-ийн §59.3; Иргэний ХШХШтХ-ийн §55.2)

Шүүх хэрэгт оролцогчийн бичгээр гаргасан хүсэлтээр, эсхүл өөрийн санаачилгаар нотлох баримтыг хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй. Эрүүгийн хэргийн хувьд шүүх, прокурор, мөрдөн байцаагч, байцаагч Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн 75 дугаар зүйлийн 75.2 дахь хэсэгт заасны дагуу нотлох баримтыг хүлээн зөвшөөрөхгүй. (Захиргааны ХШХШтХ-ийн §61.2; Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн §88)

Шинжээчийн дүгнэлтийг процессын хуулиудад заасан журмын дагуу үнэлнэ. (Захиргааны ХШХШтХ-ийн §82.8; Иргэний ХШХШтХ-ийн §86.3) Өөрөөр хэлбэл, шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлэх нь юуны өмнө шүүхийн шинжээчийг томилох, цаашлаад шүүхийн шинжилгээ хийх, шинжээчийн дүгнэлт гаргах, шүүх хуралдаанаар шинжээчийн дүгнэлтийг сонсох, асуулт асуухдаа хуульд заасан журмыг дагаж мөрдөж байгаа эсэхийг шалгах цогц үйл явц байна.

Нийтлэг журмын дагуу шинжээчийн дүгнэлтийг бусад нотлох баримтуудын хамт шүүх өөрийн дотоод итгэлээр үнэлдэг. Ингэхдээ аливаа нотлох баримтыг иж бүрэн, бодитой, шууд шинжлэн судалсны үндсэн дээр түүний хамааралтай, хүлээн зөвшөөрөгдөх, найдвартай байдлыг үнэлэхийг процессын хуулиудаар шүүхэд үүрэг болгодог. (Захиргааны ХШХШТХ-ийн §84.1; Иргэний ХШХШТХ-ийн §67.1; Эрүүгийн ХШХШТХ-ийн §17.1; 88.1)

Захиргааны ХШХШТХ-ийн 84 дүгээр зүйл, Иргэний ХШХШТХ-ийн 67 дугаар зүйлд зааснаар шүүх нотлох баримтыг дараах байдлаар үнэлнэ. Үүнд:

- шүүх нотлох баримт тус бүрийн хамаарал, хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал, найдвартай байдлыг, түүнчлэн нотлох баримт хоорондын уялдааг үнэлнэ;
- шүүх нотлох баримтыг шалгасны дүнд түүнд агуулагдаж байгаа мэдээлэл үнэн гэж дүгнэх нь нотлох баримтыг найдвартай гэж хүлээн зөвшөөрсөнд тооцно;
- шүүх баримт бичиг болон бусад бичмэл нотлох баримтыг үнэлэхдээ ийм нотлох баримтыг гаргаж өгөх эрх бүхий байгууллагаас ирүүлсэн буюу тэдгээрт эрх бүхий этгээд гарын үсэг зурсан эсэхийг бусад нотлох баримтыг харгалзан тогтооно;
- шүүх баримт бичгийн болон бусад бичмэл нотлох баримтын хуулбарыг үнэлэхдээ тэдгээрийг хуулбарлах явцад тухайн баримт бичгийн хуулбарын агуулга эх хувьтай нь харьцуулахад өөрчлөгдсөн эсэх, хуулбарлахад ямар техник ашигласан, хуулбар нь эх хувийг баталгаажуулах эсэх, хуулбарыг хадгалсан нөхцөл зэргийг тогтооно;
- хэрэв баримт бичгийн эх хувийг үрэгдүүлсэн, эсхүл шүүхэд ирүүлээгүй баримт бичгийн буюу бусад бичмэл нотлох баримтын зөвхөн хуулбар байгаа тохиолдолд тухайн хуулбарт эх баримтын агуулгыг үнэн зөв хуулбарласан эсэхийг бусад нотлох баримтын тусламжтайгаар тогтоох боломжгүй бол шүүх авч үзэх боломжгүй.

Эрүүгийн хэргийн хувьд Эрүүгийн ХШХШТХ-ийн 17 дугаар зүйлд “Шүүгч, тангарагтны шүүгчид, прокурор, мөрдөн байцаагч, байцаагч нар эрүүгийн хэрэгт байгаа нотлох баримтын нийлбэрт үндэслэн хууль, өөрийн ухамсрыг удирдлага болгон дотоод итгэл үнэмшлээрээ нотлох баримтыг үнэлнэ.” гэж заасан нь нотлох баримтыг үнэлэх эрх чөлөөний зарчмыг баримталж байна.

ОХУ-ын Дээд шүүх 2010 оны 12 дугаар сарын 21-ний өдөр “Эрүүгийн хэргийн шүүхийн шинжилгээний тухай” 28 дугаар тогтоолыг¹²⁸ баталсан. Дээд шүүх нь энэхүү тогтоолыг эрүүгийн хэрэгт шүүхийн шинжилгээтэй холбоотой харилцааг зохицуулж байгаа Эрүүгийн ХШХШТХ-ийн хэм хэмжээг хэрэглэх үед гарч байдаг асуудлуудыг зохицуулах болон шүүхийн практикийн нэгдмэл байдлыг хангах зорилгоор гаргажээ.

Энэ тогтоолын 19 дүгээр зүйлд зааснаар шүүх эрүүгийн хэргийн шинжээчийн дүгнэлтийг дараах журмаар үнэлнэ. Үүнд:

- шинжээчийн дүгнэлт нь урьдаас тогтоосон хүчин чадалгүй, бусад нотлох баримтаас давуу байхгүй, бусад бүх нотлох баримтын нэгэн адил нийтлэг журмын дагуу үнэлэх;
- шинжээчийн ур чадварыг харгалзан үзэх, түүнд хангалттай материал, судалгааны зохих объектоор хангагдсан эсэхийг тогтоох;
- шинжээчийн дүгнэлтийг шүүхийн шийдвэрт эш татахдаа зөвхөн түүний дүгнэлтээр хязгаарлаж болохгүй;

¹²⁸ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 21.12.2010 N 28 (ред. от 29.06.2021) "О судебной экспертизе по уголовным делам". http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108437/

- шинжээчийн дүгнэлтийг хуульд заасан журмын дагуу давж заалдсаны үндсэн дээр зөвхөн шийтгэх тогтоол, шүүхийн бусад эцсийн шийдвэрийн хамт эсэргүүцэж болно;
- Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн 74 дүгээр зүйлийн 74.2.3 дахь хэсэгт заасны дагуу эрүүгийн хэргийн нотлох баримт нь шинжээчийн дүгнэлт болон мэдүүлэг байх ба бүх нотлох баримтын нэгэн адил шүүхэд шууд шалгагдана (Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн Х хэсэгт заасан тохиолдлоос бусад) (Эрүүгийн ХШХШтХ-ийн §240).

Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлэхийн тулд тухайн шинжилгээ хийсэн шинжлэх ухаан, урлаг, гар урлал, технологийн чиглэлээр мэдлэгтэй мэргэжилтэн (мэргэжилтнүүдийн комисс)-ийг оролцуулж болно. Мэргэжилтнүүд нь шинжээчийн дүгнэлтийг шинжлэх ухааны арга зүй, хуулиар зохицуулсан журамд нийцсэн эсэхийг судална (хянаана). Шинжээчдийн дүгнэлтийг судалсан (хянасан)-ы үр дүнд үндэслэн мэргэжилтэн (мэргэжилтнүүдийн комисс) нь өөрийн дүгнэлтийг гаргана.

Шүүх шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлж дуусаад дараах шийдвэрүүдийн аль нэгийг гаргана. Үүнд:

- 1) шинжээчийн дүгнэлт нь бүрэн, үндэслэлтэй бол түүнийг шүүхийн шийдвэрийн үндэслэлд оруулах;
- 2) шинжээчийн дүгнэлт нь хангалттай тодорхой бус, бүрэн бус, нэмэлт шинжилгээ хийлгэх;
- 3) шинжээчийн дүгнэлтийн үнэн зөв эсэхэд эргэлзэж, дахин шүүхийн шинжээч (шинжээчдийн комисс) томилох.

Мөн шүүх шинжээчийн дүгнэлттэй санал нийлээгүй бөгөөд дахин шинжилгээ хийхгүйгээр бусад нотлох баримтад үндэслэн хэргийг хянан шийдвэрлэж болно.

Харин шүүх шинжээчийн дүгнэлттэй санал нийлэхгүй байгаа нь үндэслэлтэй байхыг хуулиар шаарддаг. (Захиргааны ХШХШтХ-ийн §82.8; Иргэний ХШХШтХ-ийн §86.3)

Шүүхийн шинжилгээний байгууллага, түүний шинжээч (шинжээчдийн комисс) нь хүний ба иргэний эрх, эрх чөлөө, хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хязгаарлахад хүргэсэн гэж үзэж байгаа бол энэ тухай хууль тогтоомжийн дагуу гомдол гаргах эрхтэй. (ТШШҮАтХ-ийн §6)

Хоёр. БҮГД НАЙРАМДАХ ФРАНЦ УЛС

2.1. Эрх зүйн орчин

Франц Улсын хувьд шинжээч гэх нэр томьёо анх 1606 онд Генри IV хааны үеэс эхтэй бөгөөд өөрийн эмч, мэс засалчдыг хаант улсын хот, тосгон, газруудад шүүхийн шийдвэрээр болон шинжээчийн чадвар шаардсан асуудлуудыг шийдвэрлэх хүрээнд очиж ажиллах, илтгэл тавих зэргээр томилон ажиллуулдаг байжээ. Харин 19 дүгээр зууны төгсгөлд буюу 1892 оны 11 сарын 30-ны өдрийн хуулиар мэргэшсэн шинжээч, эмч нарын анхны жагсаалтыг бий болгож, хуулиар эрх зүйн орчныг зохицуулж эхэлсэн байна.

1971 онд батлагдсан Шүүхийн шинжээчдийн тухай хууль (Loi n° 71-498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires) нь 8 бүлэг, 36 зүйлтэй. Энэхүү хууль нь шүүхийн шинжээчийг давж заалдах шатны шүүхийн жагсаалтад болон улсын буюу үндэсний жагсаалтад бүртгэх, бүртгэлийг сунгах, шинжээчийг эгүүлэн татах, огцруулах, сахилгын шийтгэл ногдуулах, шинжээчийн буруутай үйлдлээс гарсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулдаг байна.

Шүүхийн шинжээч нь мэргэжлийн үндсэн үйл ажиллагаагаа явуулдаг харьяаллын дагуу давж заалдах шатны шүүх, улсын (үндэсний) шинжээчийн жагсаалтад бүртгүүлсэн байх шаардлага тавьдаг.

Шинжээчтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг мөн Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн (Code de procédure civile¹²⁹) 263-284¹ дүгээр зүйл, Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн (Code de procédure pénale¹³⁰) 156-169 дүгээр зүйлд тус тус тусгасан байдаг. *Тухайлбал*, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 232 дугаар зүйлд зааснаар шүүгч нь тусгай мэдлэг шаардсан асуудлаар дүгнэлт гаргах, зөвлөлдөх, мэдээлэл өгөх шинжээчийг томилж болно, мөн хуулийн 234 дүгээр зүйлд зааснаар хэрэв шүүхээс томилогдох шинжээч нь хуулийн этгээд бол түүнийг шүүхэд хууль ёсоор төлөөлөх эрх бүхий албан тушаалтан, шинжээч, комиссын гишүүдийн нэрийг шүүгчид мэдэгдэнэ.

Мөн хуулийн 244 дүгээр зүйлд зааснаар шүүхийн шинжээч нь шалгагдаж буй асуултуудыг тодруулсан бүх мэдээллийг шинжээчийн хувиар илэрхийлнэ.

2.2. Шүүхийн шинжээч, түүнийг томилох

Шүүхийн шинжээч гэдэг нь шүүгчид хэрэг маргаануудыг шийдвэрлэх, шийдвэр гаргахад шаардлагатай техникийн болон нарийн мэргэжлийн дүгнэлт өгөх үүрэг бүхий тухайн салбартаа хүлээн зөвшөөрөгдсөн мэргэжилтнийг хэлдэг байна.

Шүүхээс томилогдсон шинжээч нь гэрчтэй ижил түвшний статустай байж бусад гэрчийн нэгэн адил шүүхэд мэдүүлэг өгөхдөө үнэнийг мэдүүлэх үүрэгтэй бөгөөд үнэн, шударга мэдүүлэг өгөх энэхүү үүрэг нь шинжээчийн хүлээсэн үүрэг хариуцлагуудаас дээгүүрт тавигдана.

“Шүүхийн шинжээчийг жагсаалт”-д бүртгэх:

Давж заалдах шатны шүүхээс шүүхийн шинжээчидэд нэр дэвшигчдийг сайтар нягтлан үзсэний дараа өөрийн гаргасан “Шүүхийн шинжээчдийн жагсаалт”¹³¹-д бүртгэдэг. Тэднийг Давж заалдах шатны шүүх болон маргаан гарсан тохиолдолд түүний харьяаллын дагуу томилдог. Шинжээчийн үүрэг бол тодорхой асуудлаар техникийн зөвлөгөө өгөх явдал юм. Шүүх эмнэлгийн шинжилгээ нь нэхэмжлэл гаргаж буй хүнд түүний өргөдлийг хэр анхааралтай авч үзэх баталгааг өгдөг.¹³²

Давж заалдах шатны шүүхийн Ажлын алба (le bureau de la Cour de cassation)-аас гаргадаг шинжээчдийн жагсаалтад бүртгүүлэх хүсэлтэй шинжээчийг 3 жилийн туршилтын хугацаатай ажиллуулна. Туршилтын хугацаа дууссаны дараа шинжээч нь дахин хүсэлт гаргана. Шүүхийн төлөөлөгч, шинжээчдийн нэгтгэсэн комиссоос тухайн шинжээчийн ажлын туршлага, үндэслэл бүхий дүгнэлтийг харгалзан түүний жагсаалтад байх хугацааг 5 жилээр сунгана.

Харин улсын буюу үндэсний жагсаалтад 7 жилийн хугацаатайгаар бүртгэдэг бөгөөд хугацаа дууссаны дараа ажлын үр дүнгээр нь дахин 7 жилээр үргэлжлүүлэн ажиллах, эсхүл шинжээчийн эрхийг хасах эсэх асуудлаар Шүүхийн төлөөлөгч, шинжээчдийн нэгтгэсэн комисс дүгнэлт гаргадаг.

¹²⁹ Code de procédure civile. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/

¹³⁰ Code de procédure pénale. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/2022-04-19/

¹³¹ Liste des experts judiciaires. Cour d'appel de Paris. <https://www.cours-appel.justice.fr/paris/experts-judiciaires>

¹³² Cour d'appel de Paris. <https://www.cours-appel.justice.fr/paris/experts-judiciaires>

Шүүхийн шинжээч давж заалдах шатны шүүхэд, эсхүл улсын буюу үндэсний жагсаалтад бүртгэгдсэн бол анхны томилолтынхоо өмнө нэг удаа тангараг өргөдөг. Хэрэв шинжээчийг давж заалдах шатны шүүхэд, эсхүл улсын буюу үндэсний жагсаалтаас сонгоогүй бол тухайн шинжээч шүүхээс түүнийг томилогдсон даруйд тангараг өргөх ёстой бөгөөд тангараг өргөсөн тухай тайланг хавтаст хэрэгт хавсаргадаг байна.

Шинжээчийг солих, шинжээчээс татгалзах: Шинжээчийн үйл ажиллагааг нөгөө тал буюу тэдний өмгөөлөгчийн зүгээс сайтар хянаж, ажиглаж байх ёстой байдаг.

Шүүхээс томилсон шинжээчийн үйл ажиллагаанд нөгөө талын зүгээс сэтгэл хангалуун бус байгаа тохиолдолд түүнийг солих хүсэлтийг шүүгчид гаргах боломжтой. Шинжээчид сэтгэл хангалуун бус байх шалтгаан нь зан чанар, үзэл бодлын зөрчилдөөн, шинжээчийн ур чадвар зэргээс үүдэлтэй байж болно.

Шинжээчийг хэд хэдэн үндэслэл шалтгааны улмаас сольж болно. *Жишээлбэл*, шинжээчийн дүгнэлт хийх явцад гарсан ноцтой хүндрэлүүд, тухайлбал, шинжээчийн идэвхгүй байдал, илэрхий өрөөсгөл хандлага гаргаж байгаа байдал, ашиг сонирхлын зөрчил үүсэх, эсхүл шинжээч өөрийн мэргэшил чадвар хангалтгүй байгааг хүлээн зөвшөөрсөн зэрэг байж болно.

Шүүхээс тухайн чиглэлээр тохирох шинжээчийг томилдог боловч бодит байдал дээр илүү нарийн мэргэжлийн шинжээчийн хэрэгцээ шаардлага гарч болох бөгөөд энэ тохиолдолд өмгөөлөгчтэйгөө хэлэлцэж шаардлагатай гэж үзвэл шинжээчийг солих хүсэлт гаргахын тулд шинжээчийн хяналтын шүүгчид хандаж болно. Гэхдээ энэхүү хүсэлтийг шинжээчийн дүгнэлт гарахаас өмнө гаргах ёстой байдаг.

2.3. Шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг нотлох баримтын түвшинд үнэлэх

Шүүх нь шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлэхдээ дараах хүчин зүйлийг харгалзан үзнэ:

1. шинжээчийн туршлага, ур чадвар;
2. шинжээчийн дүгнэлт өрөөсгөл, улмаар аль нэг талыг дэмжих хандлагатай эсэх;
3. шинжээчийн дүгнэлт нь тухайн салбарын бусад мэргэжилтнүүдийн хүлээн зөвшөөрсөн аргаар хийсэн эсэх;
4. шинжээч нь хэрэг маргаантай хамааралгүй, эсхүл үндэслэлгүй дүгнэлтэд хүрсэн эсэх;
5. шинжээчийн эсрэг талын өмгөөлөгч, эсхүл шүүхээс түүнд тавьсан асуултад өгсөн хариулт нь түүний дүгнэлтийн үнэ цэнийг бууруулж байгаа эсэх;
6. дүгнэлт өгөх үеийн шинжээчийн итгэл үнэмшил;
7. шүүхэд хамааралтай гэж үзсэн бусад хүчин зүйлүүд гэх мэт.

Шинжээчийн дүгнэлт нь шүүхийн шийдвэр гаргалтад нөлөөлөх хууль зүйн үр дагаварт хүргэхүйц чиглүүлэх дүгнэлт, зөвлөмжтэй байж болохгүй бөгөөд, шүүх нь шинжээчийн дүгнэлтэд захирагдахгүй. Гэхдээ Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 238 дугаар зүйлд заасны дагуу шинжээчийн дүгнэлт шүүгчийн шийдвэр гаргалтад нөлөөлөх хүчин зүйлийн нэг юм.

Шүүх тухайн хэрэг маргааны хүрээнд шинжээчийн дүгнэлтийг хүлээн авч танилцан олон талаас нь харж зөвлөлдөх боловч шийдвэрийг гаргахдаа зөвхөн шинжээчийн дүгнэлтээр хязгаарлагдахгүйгээр хэрэг хянан шийдвэрлэх үйл ажиллагааны явцад цугларсан бүх нотлох баримтуудыг судлан үнэлж, өөрийн дотоод итгэл үнэмшлээрээ шийдвэр гаргадаг байна.

Гурав. БҮГД НАЙРАМДАХ ЭСТОНИ УЛС

3.1. Эрх зүйн орчин

Эстони Улс Шүүхийн шинжилгээний тухай (Forensic Examination Act) хуулийг 2001 онд баталж, 2002 онд мөрдөж эхэлсэн байна. Хууль нь 6 бүлэг, 31 зүйлтэй.

Хуулийн *хамрах* хүрээ нь шүүхийн шинжээч, шүүхийн шинжилгээний байгууллага, албан ёсоор баталгаажсан шинжээчийн эрх зүйн байдал, эрүү, иргэний болон захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, хөнгөн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь шинжээчийн эрх зүйн байдлыг тогтоохтой холбоотой харилцааг зохицуулахад оршино. (§1)

Шүүхийн шинжилгээ гэж шүүхэд хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шинжээчээр томилогдсон этгээдийн танилцуулсан материалыг судалж, шүүхийн даалгаврын дагуу дүгнэлт гаргах мэргэжлийн үйл ажиллагааг хэлнэ. (§2)

Эстони Улсын *Шүүхийн шинжлэх ухааны хүрээлэн*¹³³ (EFSI-Estonian Forensic Science Institute) Шүүхийн шинжилгээний товчоо болон Шүүх эмнэлгийн үйлчилгээний төвийг нэгтгэн 2008 онд Хууль зүйн яамны харьяанд байгуулсан байна.

Хүрээлэнгийн үйл ажиллагааны үндсэн *зорилго* нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэхэд ур чадвар бүхий шүүхийн шинжээчээр хангах, шүүхийн шинжилгээг хөгжүүлэх, цагдаагийн байгууллагын шүүхийн шинжилгээний сургалтыг зохион байгуулах, хүрээлэнгийн чиг үүрэгтэй холбоотой асуудлаар зөвлөгөө өгөх, үндэсний мэдээллийн сан, бүртгэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдэнэ.

Шүүхийн шинжлэх ухааны хүрээлэн нь дараах хууль тогтоомжийн хүрээнд үйл ажиллагаагаа явуулдаг.¹³⁴ Үүнд:

- Шүүхийн шинжилгээний тухай хууль (Forensic Examination Act);
- Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (Code of Administrative Court Procedure);
- Зөрчлийн тухай хууль (Code of Misdemeanour Procedure);
- Зэвсгийн тухай хууль (Weapons Act);
- Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (Code of Civil Procedure);
- Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодис, бэлдмэлүүдийн тухай хууль (Act on Narcotic Drugs and Psychotropic Substances and Precursors thereof);
- Тэсрэх бодисын тухай хууль (Explosives Act);
- Үхлийн шалтгааныг тогтоох тухай хууль (Establishment of Cause of Death Act);
- Хууль сахиулах тухай хууль (Law Enforcement Act);
- Эрүүгийн хууль (Penal Code);
- Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (Code of Criminal Procedure);
- бусад хууль.

Эдгээр хуулиас гадна Эстонийн Шүүхийн шинжлэх ухааны хүрээлэнгийн дүрэм (Regulation of Estonian Forensic Science Institute)-ийг үйл ажиллагаандаа мөрддөг.

¹³³ Estonian Forensic Science Institute, <https://www.ekei.ee/en>

¹³⁴ Estonian Forensic Science Institute <https://www.ekei.ee/en/efsi-organisation/legal-framework>

3.2. Шүүхийн шинжээч, түүнийг томилох

Шинжээч гэж шүүхийн шинжилгээний чиглэлээр мэргэшсэн, судалгаа шинжилгээ хийх чадвартай, хууль тогтоомжид заасан эрх зүйн болон эрх зүйн бус мэргэжилтэй этгээдийг хэлнэ. (§4) Шинжээчид дараах хүмүүсийг хамааруулж болно. Үүнд:

1. шүүхээс томилогдсон шинжээч;
2. албан ёсны гэрчилгээтэй, баталгаажсан шинжээч;
3. хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж буй байгууллагаас томилогдсон бусад хүмүүс.

Албан ёсны гэрчилгээтэй, *баталгаажсан шинжээч* гэж албан ёсны гэрчилгээтэй, шинжээчдийн жагсаалтад орсон хүнийг хэлнэ. (§10) Баталгаажсан шинжээчдийн жагсаалтыг салбар тус бүрээр нь Шүүхийн шинжилгээний байгууллага хөтлөн гаргах бөгөөд жагсаалтыг өдөр тутмын үндэсний сонинд нийтэлдэг. Шүүхийн шинжилгээний байгууллагад шүүхийн шинжээчээр ажиллаж байгаа хүмүүсийг жагсаалтад оруулдаггүй. (§12.2.2)

Шүүхийн шинжээч тангараг өргөж, албан ёсны гэрчилгээ авсны дараа шинжээчийн жагсаалтанд орно. Албан ёсны гэрчилгээг сунгах тохиолдолд дахин тангараг өргөхгүй, харин тухайн шинжээч жагсаалтаас хасагдсан бол өмнөх тангараг хүчингүй болох зохицуулалттай байна. (§17) Гэрчилгээний хугацаа 3 жил байх бөгөөд хүсэлт гаргавал дахин сунгаж болно.

Шүүхийн шинжээчийг томилох (§294): Шинжээчийг шүүх, зарим тохиолдолд талууд томилж болно. Урьдчилсан болон шүүхийн өмнөх хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шинжээч томилж болно. Шүүхийн өмнөх шатны эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шинжээчийг цагдаа (мөрдөн байцаах байгууллага), эсхүл прокуророос томилж болно. Харин талууд шинжээч томилоогүй, томилох талаар тохиролцоогүй, эсхүл шүүх хуралдаан болохоос өмнө шинжээчийн дүгнэлт гарсан тохиолдолд шүүх шинжээч томилно.

Шинжээчийн дүгнэлтийг шүүхийн шинжээч, улсын шүүхийн шинжилгээний байгууллагад ажилладаг мэргэшсэн хүн, албан ёсны гэрчилгээтэй, баталгаажсан шинжээч, эсхүл шүүхээс томилогдсон тусгай мэргэшсэн бусад хүн хийдэг. Шүүх шинжээч томилохдоо талуудын саналыг харгалзан үзнэ.

Шүүхийн шинжилгээг шүүхийн шинжээч, улсын шүүхийн шинжилгээний байгууллагад ажилладаг бусад мэргэшсэн мэргэжилтэн, албан ёсны гэрчилгээтэй шинжээч, эсхүл шүүхээс томилогдсон тусгай мэргэшсэн хүн хийдэг. Албан ёсны гэрчилгээтэй, баталгаажсан шинжээч байгаа тохиолдолд давуу тал болдог байна.

Шүүх шинжээчээр ажиллах боломжтой хүмүүсийг санал болгож, талууд шинжээчийн талаар тохиролцсон бол тухайн этгээд нь шүүхийн шинжээчээр томилогдно. Мөн шүүх нэмэлт шинжээч томилох, эсхүл томилогдсон шинжээчийг үргэлжлүүлэн томилж болно.

Шинжээчид хүлээлгэх хариуцлага: Шүүхийн шинжээч нь санаатайгаар дүгнэлтээ худал гаргасан бол Эрүүгийн хуулийн 321 дүгээр зүйлд¹³⁵ зааснаар эрүүгийн гэмт хэрэгт тооцогдоно. Тухайлбал:

- бусдыг эрүүгийн гэмт хэрэг үйлдсэн талаар санаатайгаар худал дүгнэлт гаргаж гүтгэсэн бол мөнгөн торгууль болон нэг жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар шийтгэх;
- нотлох баримтыг хуурамчаар үйлдсэн бол мөнгөн торгууль, эсхүл таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар шийтгэнэ.

¹³⁵ Penal Code., <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>

Мөн дараах тохиолдолд хүндэтгэн үзэх шалтгаангүй бол шинжээчид хариуцлага тооцно (§304):

- шүүхээс дуудахад шүүх хуралдаан, сонсголд ирээгүй бол;
- хариуцлагыг сануулсан анхааруулах бичвэрт гарын үсэг зурахаас татгалзсан бол;
- дүгнэлт өгөхөөс татгалзсан бол;
- шүүхээс тогтоосон хугацаанд дүгнэлтээ ирүүлээгүй бол;
- өөрт тавьсан асуултад хариулахаас татгалзсан бол;
- шинжээчийн дүгнэлттэй холбоотой материал ирүүлэхээс татгалзсан бол.

3.3. Шинжээчийн дүгнэлт, түүнийг нотлох баримтын түвшинд үнэлэх

Шүүхийн шинжилгээний тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд зааснаар *шинжээчийн дүгнэлт* гэдэг нь үйл, баримтын нотолгоотой холбоотой үндэслэл болон учир шалтгааныг илэрхийлсэн шинжээчийн баримт бичиг бөгөөд энэ нь шүүхийн шинжилгээний тайлан хэлбэртэй байна.

Шүүхийн шинжээчийн дүгнэлтийн талаар тус улсын Шүүхийн шинжилгээний тухай хуульд зохицуулалт байхгүй, харин Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиудад зохицуулсан байна.

Шинжээчийн дүгнэлт (§301): Тусгай мэргэжлийн ур чадвар шаардсан асуудалтай холбоотой нөхцөл байдлыг тодруулахын тулд шүүх хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчийн хүсэлтээр, эсхүл шүүхийн санаачилгаар шинжээчийн дүгнэлтийг авч болно.

Шүүхийн шинжээч нь дүгнэлтээ дараах журмын дагуу гаргана. Үүнд:

- шүүхээс амаар, эсхүл шинжээчийн зөвшөөрснөөр өөр хэлбэрээр шинжээчээс дүгнэлт гаргаж өгөхийг даалгаснаас бусад тохиолдолд шинжээч нь дүгнэлтээ шүүхэд бичгээр гаргаж өгнө;
- шинжээчийн нарийвчилсан шалгалтын үр дүнд гарсан дүгнэлт нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шүүхийн асуулт, хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн үндэслэл бүхий хариулт агуулсан дэлгэрэнгүй үр дүнг илэрхийлсэн тайлан байна;
- шүүхээс тогтоосон асуудлаар шүүхийн шинжилгээ хийж, дүгнэлт гаргана;
- шинжээчийн дүгнэлт гаргахын тулд хэрэгт шаардлагатай аливаа материалыг судална;
- шүүхээс нэмэлт мэдээлэл шаардаж болно;
- өөрт тавьсан асуултын талаар зөв, үндэслэл бүхий дүгнэлт гаргах;
- дүгнэлт хийх явцад батлагдсан баримтын нууцыг хадгалах үүрэг хүлээж, зөвхөн шүүхийн зөвшөөрлөөр ил болно;
- шүүхийн шинжилгээ хийх явцад судлах асуултын хүрээнд биш боловч тухайн асуудалтай хамааралтай баримтуудыг олж тогтоовол уг баримтын талаар дүгнэлт гаргаж болно.

Шүүхээс хэд хэдэн шинжээч томилж болох бөгөөд шинжээчид нэгдсэн дүгнэлтэд хүрсэн тохиолдолд хамтарсан дүгнэлт гаргаж болно. Хэрэв шинжээчид нэгдсэн дүгнэлтэд хүрч чадахгүй бол шинжээч бүр тусдаа дүгнэлт гаргана.

Шүүх шинжээчээс нэмэлт мэдээлэл авахаар асуулт тавьж, шүүх хуралдаанд оролцуулж болно.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 107.2-т зааснаар хэрэв шинжээчийн дүгнэлтийг тангараг өргөөгүй хүн гаргасан бол шинжээчийн дүгнэлтийн танилцуулгад эрүүгийн хариуцлагын талаар анхааруулсан тухай тэмдэглэгээнд гарын үсэг зурна.

Шүүхийн шийдвэрээр гаргасан шинжээчийн дүгнэлт, эсхүл эрүүгийн болон хөнгөн гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж буй байгууллагын захиалгаар гаргасан шинжээчийн дүгнэлтээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хялбаршуулах зорилгоор шүүх ашиглаж болно.

Шинжээчийн дүгнэлт гаргах. Шинжээч дүгнэлт гаргахдаа хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогч талуудыг байлцуулах шаардлагатай бөгөөд шүүх үүнийг шинжээчийн дүгнэлтийн тухай шийдвэр зааж өгч болно. Хэрэв хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогч талуудыг байлцуулахгүйгээр шинжээч дүгнэлт гаргах боломжтой гэж шүүх үзвэл хурлын оролцогчид байхгүй байх нь шинжээчийн дүгнэлт гаргахад саад болохгүй.

Хэрэв тухайн асуудал маргаантай бол шинжээчийн дүгнэлт гаргахдаа үндэслэсэн нөхцөл байдлыг шүүх тогтооно. Тухайлбал, хэрэв шаардлагатай бол шүүх нотлох баримттай холбоотой асуудлыг шинжээч ямар хэмжээнд шалгах эрхтэй, шинжээч нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогч талуудтай холбогдох боломжтой эсэх зэргийг тогтоож өгнө. Шинжээчид өгсөн даалгаврын талаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад талуудад мэдэгдэнэ.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 95.4-т зааснаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж буй байгууллага нь гадаад улсын шүүхийн шинжилгээний байгууллагад шинжээчийн дүгнэлт гаргуулах хүсэлт гаргаж болно.

Шинжээчээр томилогдсон этгээд хуульд заасан бусад тохиолдол буюу хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар шинжээчийн дүгнэлт гаргахаас татгалзаж болно. Мөн шүүх шинжээчийг бусад шалтгаанаар шинжээчийн дүгнэлт гаргах үүргээс чөлөөлж болно гэж Шүүхийн шинжилгээний тухай хуулийн 296-т заасан.

Шинжээчийг сонсох, анхааруулга өгөх (ИХХШТХ\$303): Шинжээчийн дүгнэлтийг шүүх хуралдаан, сонсголын үеэр ил болгох бөгөөд талуудын хүсэлтээр дүгнэлт гаргасан шинжээчийг дуудаж, асуулт тавьж болно. Шүүх хуралдаанд оролцогчид шинжээчийн дүгнэлтийг тодруулахын тулд асуулт тавьж болохоос гадна асуултыг шүүхэд урьдчилан гаргаж болох бөгөөд шүүх шинжээчид шилжүүлдэг. Шинжээч тавьсан асуултад үнэн зөв, үндэслэл бүхий тайлбар гаргана.

Шүүхийн шинжээч болон албан ёсны гэрчилгээгүй шинжээчийг (байгууллагаас томилогдсон) санаатайгаар буруу дүгнэлт гаргахгүй байхыг анхааруулж, шүүхийн протокол, анхааруулах бичвэрт гарын үсэг зуруулж баталгаажуулах журамтай. Гарын үсэг зурсан анхааруулгыг шинжээчийн дүгнэлтийн хамт шүүхэд илгээнэ.

Дахин шинжилгээ хийх (§304): Шинжээчийн дүгнэлт хоёрдмол утгатай, зөрчилтэй, хангалтгүй нэмэлт асуултаар засч залруулах боломжгүй бол шүүх дахин шинжилгээ хийлгэх эрхтэй. Дахин шинжилгээг хийлгэхдээ тухайн шинжээчийг, эсхүл өөр шинжээчдийг томилж болно. Шинжээч нь шүүхээс тогтоосон шинжилгээ хийлгэж байгаа асуудалтай хамааралтай асуултад хариулт өгөөгүй, шүүх хуралдаан, сонсголд тухайн асуултад хариулж чадаагүй бол шүүх нэмэлт шинжилгээ хийлгэх эрхтэй.

Нотлох баримт: Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 229, 272 дугаар зүйл, *Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай* хуулийн 56 дугаар зүйл, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 3 дугаар бүлэгт нотлох баримттай холбоотой, нотлох баримтад ямар зүйл хамаардаг талаар тусгаж өгсөн байна.

Нотлох баримт гэж сэжигтэн, яллагдагч, хохирогчийн мэдүүлэг, гэрчийн мэдүүлэг, шинжээчийн дүгнэлтийн талаар тайлбар гаргасны дагуу шинжээчийн өгсөн мэдүүлэг, эд мөрийн баримт, мөрдөн байцаалтын ажиллагааны тайлан, шүүх хуралдааны протокол, тандалтын үйл ажиллагааны тайлан, бусад баримт бичиг болох гэрэл зураг, бичлэг зэргийг хэлнэ.

Нотлох баримтын үнэлгээ: Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 238 дугаар зүйлд зааснаар эрүүгийн гэмт хэрэг, үндсэн эрхийг хууль бусаар зөрчиж нотлох баримтыг олж авсан бол шүүх нотлох баримтыг хүлээн авахаас татгалзаж буцааж болно. Шинжээчид мэргэжлийн түвшинд, бүрэн гүйцэд, үнэн бодитой гаргасан дүгнэлт нь шинжлэх ухааны үндэслэлтэй байх ерөнхий шаардлага тавигддаг. Энэ нь шүүхийн хэрэг хянан шийдвэрлэх бүх ажиллагаанд хамаарна.

Талууд шинжээчийн дүгнэлтийг мэдэгдэл, эсхүл сөрөг дүгнэлт гаргах замаар эсэргүүцэж болно. Шүүх хуралдааны явцад талуудын аль нэг нь дүгнэлтийг эсэргүүцсэн ч шүүх шинжээчийн дүгнэлтийг нотлох баримтаар авч үзэж болно. Гэхдээ шүүх шинжээчийн дүгнэлтийг бусад нотлох баримттай холбогдуулан шийдвэрлэнэ. Шүүх хурлын өмнө шинжээчидтэй уулзах, хөндлөнгийн байцаалт авдаг журам байдаггүй ба харин шүүх хуралдааны явцад нэмэлт мэдээлэл шаардлагатай бол шинжээч талуудтай ярилцахыг зөвшөөрдөг.

Шүүх шинжээчийн гаргасан нотлох баримтыг хуулийн дагуу тал бүрээс нь сайтар, бодитой үнэлж, дүгнэж шүүх өөрийн итгэл үнэмшлийн дагуу шүүх хуралдаанд оролцогчийн маргааныг бусад хүчин зүйлсийг харгалзан нотолсон эсэхийг хянан шийдвэрлэнэ.

Нотлох баримтыг үнэлэхийн тулд нэмэлт нотлох баримт цуглуулах шаардлагатай бол шүүх хуралдаанд оролцогчдод мэдэгдэж шүүхийн шийдвэрээр зохион байгуулна. Хэрэв хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж буй шүүхийн харьяаллаас гадуур нотлох баримт авах шаардлагатай бол тухайн хэргийг хянан хэлэлцэж буй шүүх тухайн нутаг дэвсгэрийн харьяаллын дагуу хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны актыг гүйцэтгэх тухай тогтоол гаргахын тулд хүсэлтийг бичгээр илгээж нотлох баримтыг авч болно.

Шийдвэр гаргасны дараа нотлох баримтыг Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 27-32 дугаар бүлэгт заасан нотлох баримтын төрлөөс хамааруулан нотлох баримт цуглуулах журамд нийцүүлэн авна.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол Улс:

- Шүүх шинжилгээний тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүд. <http://forum.parliament.mn/projects/11237>
- Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2010 оны №2.
- Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 54 дүгээр тогтоолын хавсралт, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2020 оны №25,
- Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 12 дугаар тогтоолын хавсралт, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2021 оны №11
- Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолын хавсралт, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2020 оны №38.

Оросын Холбооны Улс:

- "Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации" от 08.03.2015 N 21-ФЗ (ред. от 30.12.2021, с изм. от 13.01.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 10.01.2022). <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102380990>
- "Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации" от 14.11.2002 N 138-ФЗ (ред. от 30.12.2021, с изм. от 10.03.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.02.2022). <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102078828>
- "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 25.03.2022). <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102073942>
- Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 21.12.2010 N 28 (ред. от 29.06.2021) "О судебной экспертизе по уголовным делам". http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108437/

Бүгд Найрамдах Франц Улс:

- Loi n° 71-498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000874942/>
- Code de procédure civile. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/
- Code de procédure pénale. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/2022-04-19/
- Cour d'appel de Paris. <https://www.cours-appel.justice.fr/paris/experts-judiciaires>

Бүгд Найрамдах Эстони Улс:

- Forensic Examination Act. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/501042019023/consolide/current>
- Estonian Forensic Science Institute, <https://www.ekei.ee/en>
- Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (Code of Civil Procedure). <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/510012017004/consolide/current>
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (Code of Criminal Procedure). <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/522012015002/consolide>
- Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (Code of Administrative Court Procedure)